

- SASS BÁLINT et al. 2011. Magyar igei szerkezetek (A leggyakoribb vonzatok és szókapcsolatok szótára). Tinta Könyvkiadó, Bp.
- TIKK, DOMONKOS et al. 2005. Categorizing Gigabytes: Experiments on the RCV1 Corpus. In: TAR JÓZSEF szerk., Proc. of the 6th Int. Symp. of Hungarian Researchers on Computational Intelligence. BMF, Bp., 267–76.
- TRÓN VIKTOR et al. 2005 Hunmorph: Open Source Word Analysis. In: MARTIN JANSCHKE szerk., Proceedings of the ACL 2005 Workshop on Software. ACL, Ann Arbor, Michigan, 77–85.
- VARGA ÁGNES 2012. A gépi fordítás minősége és javítási lehetőségei. PhD-disszertáció, ELTE BTK, Bp.
- VÉKÁS DOMOKOS 2000. Magánhangzó-rendszerek elemzése informatizált nyelvjárási korpuszon. In: GÓSY MÁRIA szerk., Beszédkutatás 2000. Beszéd és társadalom. MTA Nyelvtudományi Intézet, Bp., 75–86.

Language technology and Hungarian linguistics

Language technology and *speech technology* are cover terms for two interrelated directions of research that involve an encounter between computer technology and written, respectively spoken, language and enable computers to give responses that are similar to those of human speakers and listeners and are based on knowledge derived from the regularities of natural language. In our case, the particular natural language at hand is Hungarian; this paper gives an overview of current research on that language within the area of language technology and of the results of Hungarian linguistics in general that this emerging discipline has been able to make use of.

Keywords: language technology, computational linguistics, Hungarian linguistics.

PRÓSZÉKY GÁBOR

A stílus szociolingvisztikai meghatározásáról*

1. Bevezetés. – A stilisztika és a szociolingvisztika a huszadik század második felében rendkívül közel kerülnek egymáshoz – akadnak olyanok, akik lehetőséget látnak a két diszciplína egyesítésére is. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy már a nyelvészeti strukturalizmus is számos olyan nyelvi jelenséget (többek között a mondat, illetve a mondat feletti nyelvi jelenségek, a nyelvhasználat egész területe, a nyelvi változás kutatása) kizár a tudományos vizsgálat területéről, melyek ugyanakkor a nyelvi kommunikáció leírásában megkerülhetetlenek. (LADÁNYI – TOLCSVAI NAGY 2008: 19–20.) A remélt objektív tudományos leírás érdekében történő tárgyi szűkítést a generatív nyelvészet is alkalmazza, továbbra is háttérbe szorítva a nyelv(használat) változatosságából következő empirikus sokszínűséget. Azok a megfigyelhető nyelvi megoldások, amelyek nem illeszt-

* A tanulmány a K 81315 sz., Kognitív stilisztikai kutatás című OTKA-pályázat keretében készült. Ezúton köszönöm Kiss Jenő és Tolcsvai Nagy Gábor segítő megjegyzéseit.

hetők be a rendszerszerű leírásba (s így nem is jósolhatók meg előre), generatív keretben a szabálytól való elhajlásként értelmeződnek, elemzésük tehát nem végezhető el a nyelvtudomány eszközeivel, s nem is érdemel komolyabb figyelmet. Így foglalható össze röviden az a nézőpont, ahonnan szemlélve stilisztika és szociolingvisztika valóban közös nevezőre hozható: mindkét tudományág a nyelvi változatossággal foglalkozik, vagyis a megnyilatkozások ugyanazon problematikájával (SPILLNER 1987: 273).

Ez a kapcsolódási pont veti fel a két kutatási terület egységesítésének kérdését is, meglehetősen korán. WERNER WINTER már a hatvanas évek közepén amellett érvel, hogy a különböző stílusok a társadalmi dialektusok speciális típusainak tekinthetők. (Idézi SPILLNER 1987: 274. Jóllehet a magyar és a kontinentális terminológiában a társadalmi nyelvváltozatok jelölésére a *szociolektus* terminus honosodott meg, az angolszász szociolingvisztika inkább a *dialektus* kifejezés átfogó, a nyelvváltozatra általában utaló használata terjedt el, elsősorban tudománytörténeti okokból – vö. WOLFRAM 1998: 107–9; KISS 2001: 27 –, így ezzel a hagyománnyal összhangban, valamint a további fogalmi keveredés elkerülése céljából magam is ilyen értelemben használom a tanulmányban a *dialektus* szót.) Hasonlóan határozza meg WIDDOWSON is a stilisztika helyét a nyelvtudományban: a stilisztika célja annak a feltárása, hogyan hatnak a különböző konvenciók az aktuális üzenet létrehozásában, így a stilisztika egy leágazása annak, amit szociolingvisztikának hívunk (idézi SPILLNER 1987: 274). A közös pont tehát a nyelvi változatosság konvencionalizáltsága mint társadalmi feltételrendszer. Természetesen felmerül a két diszciplína viszonyának másik alternatívája is: a stilisztika tulajdonképpen az egyes szituációkhoz kötődő, elkülöníthető nyelven belüli változatokat vizsgálja, tehát végső soron a használatban megmutatkozó nyelvváltozatokat, ezért itt a stílus fogalma lesz a fölérendelt fogalom, a stilisztika pedig a stílusok átfogó vizsgálata, melynek egy részterülete a szociolingvisztika (idézi SPILLNER 1987: 274).

Voltaképpen a lényeg a két tudományág hasonló érdeklődése és módszertani nehézségei, valamint a nyelv alternatív szemlélete; az pedig, hogy melyik kutatási terület integrálja magába a másikat, attól függ, hogy éppen honnan nézzük a nyelvi variabilitást. Érdemes azonban utalni arra, hogy a két tudományágnak különböző célkitűzései és hagyományai vannak. Meglátásom szerint a szociolingvisztika a strukturalista és a generatív paradigmával szemben, a nyelv újszerű leírását megvalósító tudományterületként lép fel a hatvanas évektől (még ha mindez nem is jelent a szó klasszikus értelmében paradigmaváltást; l. CSERESNYÉSI 2004: 22–3), melynek célja az empirikus úton gyűjtött nyelvi jelenségek minél átfogóbb, rendszeres magyarázata a társadalom vonatkozásában. Ezzel szemben a stilisztika, jóllehet évezredekre visszamenő hagyományokkal rendelkezik, egészen a huszadik század második feléig elsősorban az irodalmi szövegek vizsgálatára, elemzésére korlátozódik, s éppen többek között a szociolingvisztika stílusértelmezése terjeszti majd ki a stílus fogalmát a mindennapi verbális megnyilatkozásokra is. A két tudományág tehát az összehasonlítás ellenére sem homológ.

Jómagam nem kívánok egyik fenti alternatíva mellett sem érvelni, hanem olyan álláspontot képviselek, melyben a szociolingvisztika a nyelvtudományon

belül autonóm nyelvreírási paradigma, saját elméleti alapvetésekkel, célkitűzésekkel és módszertani megfontolásokkal, míg a stilisztika inkább a megnyilatkozások mint diskurzusba ágyazott szövegek megformáltságát vizsgáló átfogó nézőpont. (Ellentétes felfogást képvisel például SANDIG 1995: 27.) Egyszerűbben megfogalmazva: szociolingvisztikából egy van, még ha az rendkívül sokszínű és szerteágazó kérdésekkel foglalkozik is, köszönhetően annak, hogy számos különböző hagyományból alakult ki. (CSERESNYÉSI 2004: 20–2. Ez a nézet egyébként összhangban van a szociolingvisztika tágabb értelmezésével is, amely PETER TRUDGILL nyomán a magyar szociolingvisztikában is teret nyert – l. KISS 1995: 14–5; GRÉTSY 2002: 296–7; KONTRA 2003: 31–2 –, s melynek hátterében a nyelv leírása során érvényesített szociológiai-szociokulturális szemlélet mint elméleti előfeltevés áll; l. CSERESNYÉSI 2004: 19.) Stilisztikából azonban annyi-féle van, ahány különböző nyelvreírási paradigma tematizálja a maga keretein belül a megformáltság kérdését (tehát beszélhetünk strukturalista stilisztikáról, a prágai iskola hagyományaira épülő funkcionális stilisztikáról, funkcionális kognitív stilisztikáról, s szociolingvisztikai stilisztikáról), miként erre ANDEREGG már a hetvenes években felhívta a figyelmet: „mindenképpen tudatosítanunk kell [...], hogy az egyes stílusvizsgálatok a mindenkor alapul vett nyelvfogalomtól, illetve nyelvi modelltől való függőségükben szükségszerűen eltérő felismerésekhez vezetnek” (ANDEREGG 1977/1995: 237). Vagyis az egyes stílusértelmezések rendre annak a nyelvméletnek a függvényei, amelynek keretében kidolgozzák azokat, így együttesen járulnak hozzá a stílus fogalmának megragadásához (TOLCSVAI NAGY 1995: 219).

A dolgozat kiindulópontja ennek megfelelően az, hogy vannak stilisztikai jellegű nyelvi jelenségek, melyekkel a szociolingvisztika mint paradigma is foglalkozik. Azért mondható produktívnak ez a kezdőpont, mert lehetővé teszi, hogy mindazt, amit a társasnyelvészet a stílusról mond, végül összefüggésbe hozhassuk a funkcionális szemléletű nyelvészettel. E tanulmány végső célja tehát, hogy rámutasson egy olyan fogalmi szintézis lehetőségére, amely egy funkcionális szemléletű nyelvreírás keretében egyesítheti a szociolingvisztikai és más, például kognitív keretű kutatásokat, s melynek fő célja a nyelv és a nyelvhasználat vizsgálata annak szociokulturális és kognitív meghatározottságát szem előtt tartva (közvetlen előzményként l. BARTHA–HÁMORI 2010). A stílus különböző meghatározásai a szociolingvisztikán belül olyan komplex stílusfogalom kialakítását teszik lehetővé, amely átfogó stilisztikai szemléletmód alkalmazását eredményezheti, s itt kapcsolódhat egymáshoz kognitív és társasnyelvészet. Ez tehát az IMRÉNYI ANDRÁS (2009: 59–60) jelezte lehetséges integráció továbbgondolásaként is felfogható, mely az ott felvetett funkcionális pragmatikai szemléletmód (TÁTRAI 2005: 209–10, 2011: 15; l. még NÉMETH T. 2006: 225–7) mellett egy funkcionális stilisztikai szemléletmód kialakítását szorgalmazza, s ehhez esettanulmányként a szociolingvisztikai stílusmeghatározás áttekintésével kíván hozzájárulni.

Ez az áttekintés természetesen veszi, hogy a társasnyelvészeten belül is különböző, egymást csak részben átfedő, ugyanakkor egymással párbeszédben lévő stílusfogalmak vannak jelen. Következésképpen sem ütköztetni nem kívánja ezeket a fogalmakat, sem kritikájukat nem végzi el, mégpedig két okból. Először

is minden társasnyelvészeti stílusmeghatározási kísérlet egy empirikus kutatás következménye, s maga is újabb empirikus vizsgálatokat kezdeményez. Vagyis kizárólag újabb nyelvi adatok gyűjtésén és szociolingvisztikai szempontú elemzésén alapulhat annak a kijelentése, hogy a korábbi fogalmak mennyiben vethetők el vagy egészíthetők ki. Mivel magam ilyen irányú kutatást nem végeztem, nem vállalkozhatom az egyes meghatározások kritikai vizsgálatára; ezt a belső kritikát és továbbgondolást a szociolingvisztika amúgy is rendre elvégzi. Másodszor, a dolgozat elsősorban metatudományos érdeklődésű (vö. KERTÉSZ 2000: 209–11), így nem annyira az egyes definíciók elégtelenségének kimutatása, mint inkább azok közös nevezőre hozása a célja. Elfogadja ugyanis a quine-i naturalista metatudomány fő tételeit (uo.), tehát alapvetően plurális szemléletű, fő feladatának a nyelv tudományos megismerésének szociolingvisztikai módja során használt konceptualizációk a posteriori leírása és bemutatása, nem pedig a priori érvényesített kritériumok mentén történő bírálata. Miként PENELOPE ECKERT és JOHN R. RICKFORD is megjegyzi, a társasnyelvészet által kidolgozott stílusfogalmak nem mondanak ellent egymásnak, s nem is zárják ki egymást (ECKERT–RICKFORD 2001: 5), így magam igazán azt tartom érdekesnek, miként szintetizálhatók egy kellően összetett fogalmi szerkezetté, s ebből milyen következtetéseket lehet levonni a funkcionális szemléletű nyelvreírások tekintetében. Többek között ezért sem vállalkozom arra (s a terjedelmi keretek sem teszik lehetővé), hogy ebben az írásban részletesen bemutassam azokat a kutatásokat, amelyek az egyes stílusdefiníciókat megelőlegezték.

Egyoldalúnak mondható ugyanakkor az itt felvázolni kívánt áttekintés abban a tekintetben, hogy kizárólag az angol-amerikai szociolingvisztika stílusdefinícióit vizsgálja. Ám jelentős érvek szólnak emellett a szűkítés mellett is. Ne feledjük, hogy a szociolingvisztikai kutatásban LABOV révén merültek fel először a stílust érintő kérdések, s a laboviánus stílusdefinícióra is elsősorban az angolszász szociolingvisztikában születtek továbbgondoló válaszok. Másrészt a funkcionális kognitív nyelvészet maga is az angolszász nyelvtudományi tradíció terméke, közös gyökerekre megy vissza a szociolingvisztika angolszász ágával, tehát a kapcsolódási pontokat is könnyebb felfedezni. (Ilyen kapcsolódási pont maga a stílus fogalma is.) Mindez arra indított, hogy ebben a tanulmányban a labovi stílusfelfogást és az arra adott válaszokat kísérem figyelemmel.

E tanulmányban tehát először a labovi stílusfogalmat és változását kívánom részletesebben bemutatni (2.); ezek után kerül sor azokra, akik saját stílusértelmezésüket a labovi keretekhez kapcsolódva, a variációs paradigmán belül fejtették ki (TRUDGILL, WARDHAUGH, MILROY, SPOLSKY) (3.); majd azt vizsgálom, milyen funkcionális szemléletű alternatívája alakult ki a labovi stílus- és nyelvfelfogásnak, a regiszter fogalmára alapozva (FINEGAN és BIBER modellje) (4.). Külön részben, részletesebben foglalkozom ALAN BELL stíluselméletével, mely voltaképpen a legtöbb mai dinamikus stílusfelfogás kiindulópontja a szociolingvisztikában (5.). Ezek után tárgyalom azokat a meghatározásokat, melyek a leginkább elhatárolódnak LABOV stílusfogalmától (HUDSON, COUPLAND) (6.). Végül a konklúzióban felvázolom a bemutatott fogalmi struktúrák lehetséges szintézisét (7.). Nyilvánvalóan az egyes stíluselméletek ilyenén csoportosítása sem eleve adott:

a kutató nézőpontjától, céljaitól függ, miként tekint az egyes modellekre, hogyan viszonyítja egymáshoz azokat. Mivel e dolgozat célja, hogy a stílus fogalmának szociolingvisztikai alakulását egy funkcionális szemléletű nyelvfelfogás előterében tekintse át, az egyes meghatározások is annak megfelelően kerülnek tárgyalásra, hogy mennyiben hangolhatók össze a funkcionális nyelvelmélettel. Lényeges azonban, hogy egy ilyen fogalomtörténeti áttekintés nemcsak a tudományos megismerés mindenkori perspektivikusságára mutat rá, hanem a fogalmi konstrukciók leírása és összevetése révén magának a stílus jelenségének is számos aspektusát megragadhatóvá teszi (KÖLLER 1988: 16, 26).

2. LABOV stílus meghatározása. – A stílus szociolingvisztikai értelmezésében mindenképpen LABOVnak kell elsőként szerepelnie. Nemcsak azért, mert időrendben az első meghatározási kísérlet neki tulajdonítható, hanem azért is, mert az ő „definíciója” és annak empirikus alátámasztása-alkalmazása kezdeményezi majd a stílus további értelmezéseit, tehát LABOV tematizálja a stílusjelenségek szociolingvisztikai vizsgálatát, központi elméleti és módszertani jelentőséget adva a stílus fogalmának a szociolingvisztikában (ECKERT–RICKFORD 2001: 2). Az idézőjelek használata azonban nem véletlen: meglátásom szerint a labovi stílusértelmezés voltaképpen nem hoz létre koherens, általános érvényű definíciót, jöllehet magát a stílust a figyelem középpontjába állítja.

Minden bizonnyal jól ismert LABOV 1966-os New York City-ben végzett vizsgálata, melynek során többek között a /th/ fonéma változatait, az /r/ különböző megvalósulásait és a hangsúlytalan *-ing* morféma kiejtési változatait elemezte. A kutatás egyik eredménye a *k o n t e x t u á l i s* stílus fogalmának bevezetése lett (jelen tanulmányban LABOV 1970/1979 alapján tárgyalom). LABOV célja, hogy az adott változónak a gyűjtött anyagban megfigyelhető megjelenésére rendszereszerű magyarázatot találjon, vagyis hogy a megfigyelt megnyilatkozás – és ezáltal a nyelv – szociolingvisztikai szerkezetét megragadja. A változók között talál olyanokat, amelyek a társadalmi környezet nem-nyelvi változóival korrelálnak: a nyelvhasználók társadalmi-gazdasági, etnikai, életkori és egyéb jellemzői mentén rendezhető el az adott változó változatainak stabil megjelenése, gyakorisága. Az ilyen szociolingvisztikai változókat LABOV *i n d i k á t o r*oknak nevezi, s ebben az esetben a változó társadalmi rétegzettségéről beszél, amit legegyszerűbben úgy fogalmazhatunk meg, hogy az adott változó a társadalmi jellemzőknek megfelelően realizálódik minden szituációban. (LABOV 1970/1979: 188.) A társadalmi rétegződés leírása azonban nem minden esetben magyarázza a változó viselkedését, tehát egy valóban szisztematikus magyarázat esetén be kell vezetni egy másik dimenziót, a stílus dimenzióját. Ha egy változó stilisztikai rétegzettséget mutat a labovi leírásban, akkor a szituáció mentén variálódik, függetlenül a nyelvhasználók társadalmi jellemzőitől. Az ilyen variabilitást mutató változókat LABOV a *m a r k e r* elnevezéssel jelöli. Természetesen a változók többsége egyszerre mutat társadalmi és stilisztikai rétegzettséget is, tehát leírható markerként és indikátorként is. (Uo.)

Látható, hogy a stílus fogalmának bevezetésére elsősorban azért van szükség, hogy LABOV rendszeres leírást rendelhessen az egyes megfigyelt változókhoz.

Vagyis a stílus nem más, mint technikai eszköz a jelenségek interpretációja során: nem a priori tételezett és kidolgozott elméleti produktum, hanem a vizsgált nyelvi anyag értelmezése folyamán kialakított szempont; másként fogalmazva, nem általános érvényességi igénnyel megfogalmazott generáldefiníció, hanem a vizsgált jelenség megragadásához használt technikai fogalom. Ennek a következménye a fogalom viszonylagos meghatározatlansága is, amire fentebb utaltam. A labovi stílusértelmezésből annyi minden bizonynyal kiderül, hogy a nyelv az adott kommunikációs szituáció mentén is variálódik (nemcsak a nyelvhasználó szocioökonómikus jellemzői mentén), tehát a szituációnak lényeges szerepe van a nyelv használatában. De érdemes arra is felfigyelnünk, hogy LABOV nem határozza meg a szituációt, nem írja le annak tényezőit, s nyitott kérdés marad az is, hogy a szituáció pontosan milyen módon (mely tényezőin keresztül) van hatással a megnyilatkozásra. Hasonló módon nem definiálja LABOV magát a formalitást sem (TRUDGILL 1983: 106–7 is), így az egyes szituációk jellemzése sem egyértelmű. Annyit kijelent azonban, hogy a stílusok elrendezhetők egyetlen dimenzió, a beszédre irányított figyelem mentén (LABOV 1970/1979: 180–1, 188), s a szituációk is elrendezhetők a formalitási skálán: amennyiben a szituáció informális, a beszélő kevés figyelmet fordít saját megnyilatkozására, míg ha a helyzet teljesen formális, a nyelvhasználó a legtöbb figyelmet fordítja a beszédére. Magát a formális kontextust így írja körül: amennyiben rendszeres megfigyelésnek tesszük ki a nyelvhasználót, formális szituációt hozunk létre, amelyben az audióális önmonitorozás mértéke eltér a minimálistól (LABOV 1970/1979: 181). Vagyis a formalitás mentén történő elrendezés szorosan összefügg a megfigyelői paradoxon jelenségével, s ebben a tekintetben metodológiai megfontolások miatt vezeti be LABOV, hiszen arra kíván rámutatni, hogy az interjú során a beszélő formális szituációban kontrollálni fogja beszédét, s a kutató nem a spontán nyelvhasználattal találkozhat. (Hasonló módszertani megfigyelés a szituáció formalitása és a társalgás témája között megállapított összefüggés.) Másrészt az ily módon körülírt formalitás önmagában *circulus vitiosus*: a beszédre irányított figyelem mértéke akkor nő, ha változik a formalitás, ugyanakkor a formalitás változása a beszédre irányított figyelem változásával írható le, a két jelenség tehát csak egymás függvényében értelmezhető.

Az iménti megállapításokkal arra kívánok rámutatni, hogy a stílus fogalma LABOV-nál két szempontból is módszertani, technikai fogalom (egyrészt a változók megjelenésének rendszeres magyarázatát, másrészt a nyelvi anyag gyűjtésének módszeres előkészítését szolgálja), tehát heurisztikus értéke van (ECKERT–RICKFORD 2001: 6), akárcsak azokban a kultúr-, illetve társadalomantropológiai tudományokban (etnológiai archeológia, etnomuzikológia), ahol a stílust taxonomikus, valamint keltezési céllal használják, s nem általános érvényű fogalmi konstrukcióként (LUCKMANN 1986: 612–3). LABOV a figyelem mértékével magyarázza a stílusbeli változásokat, de a stílust magát nem definiálja, így csak annyit állapíthatunk meg, hogy LABOV szerint a stílus fogalmánál a figyelemnek megkerülhetetlen jelentősége van. Másrésztől azonban nem több a figyelem tényezője sem, mint egy eszköz arra, hogy az egyes változók realizációit mintázatokba rendezhessük. Erre hívja fel a figyelmet 2001-ben is a szerző: a beszédre irányított figyelemmel össz-

szefüggésbe hozott kontextuális stílusdefiníció nem a stílus és a stílusváltás általános meghatározása, inkább csak egy lehetséges módja az interjún belüli variációk szerveződésének (LABOV 2001: 87; l. még KONTRA 2004: 97). Feltehetően a nem általános érvényű stílusfogalomnak tudható be a kontinuumelv alkalmazása is, az, hogy LABOV nem a priori meglévő, egyértelmű kritériumok mentén felállított kategóriákkal, hanem két pólus között megfigyelhető folyamatos eloszlással számol, s ennek köszönhető a dinamikus, folyton változó nyelvhasználat megragadhatósága. Továbbá azt is jelzi, hogy az audióális önmonitorozás talán a legfontosabb módja a beszédre irányuló figyelem megjelenésének, de nem az egyetlen – tehát ez az önmonitorozás döntő jellegű a stílus fogalmában, de nyitott marad, milyen következményei vannak a fonológiai jelenségeken túl a nyelvi produkcióban.

Az alapvetően heurisztikus eszközként bevezetett stílusfogalom LABOV nyelvi változásról szóló elméletében azonban központi jelentőségűvé válik, s számos rendkívül fontos megállapítást implikál. LABOV szerint a stílusváltás jelensége a helyesség külső standardjának felismeréséből következik: a beszélő formális kontextusban ügyelni kezd nyelvi produkciója helyességére, s ebben a nyelven kívüli standard vezérli, az adott változó változatainak társadalmi értékelése (LABOV 1970/1979: 193). A formális szituációban olyan változat is megjelenik, ami informális helyzetben nem jellemzi a nyelvhasználót – ebből az következik, hogy a leginkább rendszeres (tehát a nyelven kívüli tényezők által legkevésbé befolyásolt, a nyelvi rendszer belső szabályosságait leghívebben felmutató) nyelvváltozat az informális szituációban használt nyelv, a *vernakuláris* változat; ez az, ami a legtöbb adatot nyújtja a nyelvi rendszerről, így a vizsgálat középpontjában is ennek kell állnia (LABOV 1970/1979: 181). Látható, hogy LABOV feltételezi egy önálló létmódú, saját törvényszerűségei alapján működő nyelvi rendszer létét, amit külső, a beszélőközösségben keletkező és élő normák befolyásolnak. Mivel a normák működése stilisztikai következményekkel jár, a nyelvi rendszer is kizárólag stilisztikai determináltságán keresztül mutatkozik meg. A rendszer, a szerkezetek leírása ezért nem nélkülözheti a nyelvi anyag stilisztikai analízisét, szociolingvisztikai vizsgálatát, a nyelv tehát ebben a tekintetben nem autonóm.

Másrészről LABOV a nyelvi rendszer változását magát is hullámszerűen terjedő, rendszerszerű folyamatként interpretálja (amely éppen ezért a rendszeres nyelvváltozatban, a vernakulárisban figyelhető meg leginkább; LABOV 1970/1979: 196). Ennek kiindulópontja egy nyelvi elem változóvá válása, vagyis két változat megjelenése. Első fázisban a változó eléri a stabil társadalmi rétegződést, melynek értelmében a beszélőközösség tagjai társadalmi jellemzőiknek megfelelően az egyik változatot használják minden szituációban. A következő lépés a változó társadalmi értékelése: az egyik változat társadalmi disztribúciója alapján presztízsértékű lesz, a másik stigmatizált. Ezen a ponton alakul ki és lép életbe a közösség normája, mely szerint az egyes szituációs kontextusoknak megfelelően kell használni a változó változatait. Ekkor beszélhetünk stilisztikai rétegzettségről, s egyben arról, hogy a beszélőközösség reagál a változásra: tagjai a stílus dimenziója mentén rendszerszerűen produkálják az egyes változatokat, ennek révén a nyelvi rendszer maga is változik, ami a változás kiteljesedését jelenti. (LABOV 1970/1979: 199–200.) Az elmélet vázlatos áttekintéséből is látható, hogy a nyelvi rendszer

mellett annak változása is a stílus dimenziójában értelmezhető és vizsgálható. Ugyanakkor érdemes arra is figyelni, hogy a változó stilisztikai disztribúciója a társadalmi rétegződés következményeként értelmeződik.

Koncepcionális váltást láthatunk tehát abban, hogy LABOV kiterjeszti a stilisztikai vizsgálatokat a mindennapi beszélt nyelvre (nyilvánvalóan nem előzmények nélkül), ezzel összefüggésben minden megnyilatkozáshoz stilisztikai elemzést rendelhető, így a nyelvhasználat inherens, szerves dimenziója lesz a stílus. Lényeges továbbá, hogy a fogalom szituációhoz kötött értelmezése a stílus kommunikatív jelentőségét hangsúlyozza, egyben azonban a figyelemmel mint az emberi megismerés egyik kiemelkedően lényeges tényezőjével való összefüggés felmutatása a stílus vizsgálatának kognitív aspektusát is kezdeményezi. A nyelvi változásnak a stilisztika területére történő részleges áthelyezése a nyelvi rendszer használatalapú szemléletét erősíti. Természetesen felvethető, hogy ez a stilisztika nem a hagyományos értelemben vett stílus kutatás, hiszen nincs koherens, explicit stílusfogalma, s a stílus maga jelentős részben heurisztikus-módszertani eszköz. (Ez LABOV 2001-es tanulmányára is érvényes, melyben ugyan a stílus elemzés módszertanát tovább finomítja az ún. „döntési fa” (decision tree) bevezetésével, ám átfogó stílusértelmezést nem dolgoz ki; l. LABOV 2001: 89–93.) ANDEREGGRE hivatkozva jelentettem ki, hogy minden átfogó stílusdefiníció nyelvelméleti megfontolásokat implicál; nos, LABOV esetében éppen ennek fordítottja figyelhető meg: egy explicit nyelvelméletben kap lényeges szerepet egy technikai stílusfogalom, amely implicit stíluselméletet von maga után. Ugyanakkor ez utóbbi kifejtetlenségéből következően számos ponton nyitott marad a stílus értelmezése a variációs paradigmán belül.

3. Stílus meghatározások a variációs paradigmán belül.

– Ha olyan megállapítást keresünk LABOV műveiben, amelyik minden kritikán és továbbgondoláson felül áll, kétségtől megemlíthetjük az egystílusú beszélő létének tagadását, illetőleg a szűkebb vagy tágabb, de mindenképpen plurális stílusrepertoár tételezését (LABOV 1970/1979: 180). Ezt a kiindulópontot, továbbá azt a megállapítást, hogy a nyelvhasználók megnyilatkozásait a stilisztikai dimenzióban is variabilitás jellemzi, s ez a diskurzus szituációs kontextusával van szoros összefüggésben, láthatóan még azok sem vetik el, akik a labovi variációs paradigmával nem értenek egyet (erről részletesebben a későbbiekben).

Azok, akik elfogadják LABOV definícióját, ugyanakkor tovább is gondolják azt, jellemző módon a szituációt magát szemlélik összetettebben. TRUDGILL például megismétli LABOV-t abban a tekintetben, hogy a szituáció formalitásától függő nyelvváltozatokat tekinti stílusoknak (TRUDGILL 1983: 102), később azonban nyilvánvalóvá válik, hogy nála a szituáció is csak egy tágabb fogalom, a társadalmi kontextus része, s a stilisztikai változatosságot eredendően ez a tágabb kontextus határozza meg, melybe a diskurzus résztvevői, a köztük lévő szerepviszonyok, az egyes résztvevők egymáshoz viszonyított státusa, az aktuális téma és a megnyilatkozó céljai is beletartoznak (TRUDGILL 1983: 111–2). Megmarad tehát voltaképpen a labovi séma, mely szerint vannak olyan megfigyelhető nyelvi variabilitások az egyes nyelvhasználóknál, amelyek nem társadalmi

jellemzőikből, hanem a diskurzus tényezőiből, pontosabban TRUDGILLnál e tényezőkhöz való viszonyukból következnek. Szemléletesen jelenti ki, hogy az ember nem „szociolingvisztikai automata” (TRUDGILL 1983: 123), tehát egyéni diszpozíciói, aktuális viszonyai is tekintetbe veendőek nyelvhasználatánál. Hasonlóan mutatja be a stílusokat RONALD WARDHAUGH is, amikor a stílus formalitásának fokát számos tényezővel (az alkalom jellege, a résztvevők közötti társadalmi, életkorbeli és más különbségek, a diskurzus médiuma, az érzelmi involváltság) hozza összefüggésbe (WARDHAUGH 2005: 47). Eközben mindkét nyelvész hivatkozik a formalitás meghatározatlanságára, illetve nehezen meghatározhatóságára; ugyanakkor azzal érvelnek, hogy empirikusan alátámasztható a formalitási skála mentén történő elrendezés, vagyis a beszélők láthatóan képesek elkülöníteni az egyes stílusokat a formalitás mentén (TRUDGILL 1983: 107; WARDHAUGH 2005: 47–8). Minden bizonnyal ezért is tartják meg a formalitás mentén történő stilisztikai rendezést, így jöllehet a diskurzus kontextusát komplexebben kezelik, magát a stílust a szituáció egyetlen jellemzőjével hozzák összefüggésbe, figyelmen kívül hagyva azt, hogy LABOV számára a formalitás és a figyelem csak lehetséges eszközök voltak a megnyilatkozás szituatív variabilitásának magyarázatára. Végső soron tehát az a paradox értelmezés jellemzi a LABOV modelljét újraértelmező szerzőket, hogy miközben dinamizálják a stílus fogalmát a különböző szituációs tényezők felsorolásával, redukcionistaivá is teszik a stílusfogalmat a formalitás mentén történő kategorizálással, valamint a beszédre irányuló figyelem kiemelésével. (NIKOLAS COUPLAND „egydimenziós” stílusfogalomnak tekinti ezeket a stílusértelmezéseket; COUPLAND 2001: 187.) Másrészt megfigyelhető az az igény, hogy LABOV audiális önmonitorozás-koncepcióját egy átfogó meghatározássá tágítsák ki, ennek során azonban a szándékoltan technikai fogalmat általános érvényességgel kezelik követői, miközben az eredeti fogalom generalizálhatóságát nem tudják sikeresen alátámasztani.

További fogalmi keveredést eredményez az interpretálók azon törekvése, hogy egy másik nyelvleírási modell elemét integrálják a szociolingvisztikai magyarázatba: a regiszter fogalmát. A fogalomról és szociolingvisztikai perspektívájáról a későbbiekben részletesen lesz szó, annyit azonban itt is meg kell említeni, hogy a regiszter a nyelvi variabilitás szituációs dimenziójának átfogó, több aspektust érvényesítő leírását teszi lehetővé, miközben a nyelv funkcionális szemléletét érvényesíti. Ebből következően könnyen keveredhet a labovi stílusértelmezéssel, ugyanakkor kevésbé hangolható össze annak statikus nyelv- és társadalom-felfogásával. Így a LABOV által meghatározott szociolingvisztikai paradigmán belül maradó nyelvészek a regisztert egyetlen tényezővel, a megnyilatkozó foglalkozásával, elfoglaltságával, tevékenységével kapcsolják össze, s kizárólag lexicális mintázatnak tekintik (TRUDGILL 1983: 100–101; WARDHAUGH 2005: 48; SPOLSKY 2004: 33). Vagyis a regiszter bekebeleződik a stilisztikai variabilitás leírásába, a szaknyelvnek megfelelő terminussá, partikuláris fogalomká válik, míg a laboviánus stílusdefiníció egyre inkább kiegészül a szituáció különböző faktoraival. A variációs paradigmában dolgozó szociolingvisták a regisztert speciális szituációk esetében alkalmazzák a megnyilatkozás leírására, ezzel szemben a stílust általánosan minden kommunikációs helyzetben értelmezhetőnek tartják.

Talán még érdekesebb azt megfigyelni, miként viszonyítják egymáshoz labovianus keretben az egyes nyelvváltozatokat. Minden esetben megfogalmazódik a regiszter és a stílusváltozat egymástól való függetlensége (TRUDGILL 1983: 102; WARDHAUGH 2005: 48), s vagy a dialektustól mint társadalmi nyelvváltozattól is függetlenül kezelik a fenti fogalmakat (WARDHAUGH), vagy a dialektus lesz a fölérendelt kategória, amelyben az alapvető regionális és társadalmi jellemzők tükröződnek, a társadalmi kontextus pedig a dialektuson belül hoz létre az egyéni megnyilatkozásban nyelvváltozatokat (TRUDGILL). Van tehát három egymástól többé-kevésbé független fogalmunk, melyek közül az első a beszélő társadalmi jellemzőivel korreláló nyelvi jellemzőket (dialektus), a második a szituáció formalitásának foka mentén alakuló variálódást (stílus), a harmadik az adott speciális kommunikációs helyzetben megjelenő foglalkozásnak, témának a megnyilatkozásra tett hatását (regiszter) jelöli a variációs paradigmában. Ebben a keretben a megnyilatkozás legtöbb eleme leírható valamelyik változat révén, így bármely szöveg jellemezhető összetett szociolingvisztikai szempontrendszer alapján. Meglátásom szerint bizonyos értelemben ez a rendszer a variációs paradigma legkidolgozottabb formája, hiszen itt minden változó valamelyik alrendszeren belül egyértelműen leírható. Ugyanakkor ebben a modellben a nyelvváltozatok már nem az empirikus vizsgálatok eredményeinek kezelését szolgáló felosztások, hanem a priori meglévő osztályozó kategóriák, így a rendszer statikussá válik, miközben a stílus általános elmélete továbbra is várat magára.

A hetvenes évektől csökkenő érdeklődés figyelhető meg a stílus iránt az amerikai kvantitatív paradigmában, majd a nyolcvanas évek közepétől a labovi stíluskonceptiót egyre erőteljesebb támadások érik, melyek egyben a stílus fogalmának újraértelmezését is kezdeményezik a szociolingvisztikában. E folyamat egyrészt azzal magyarázható, hogy számos olyan vizsgálatot végeznek a hetvenes és a nyolcvanas években, amelyek eredményeikben megkérdőjelezik a labovi felfogás relevanciáját, illetőleg a az egyes változók korrelációinak vizsgálata leköti a kutatót figyelmét. (ECKERT–RICKFORD 2001: 3.) Másrészt mind gyakrabban beigazolódik, hogy a LABOV javasolta metodológia a formális és az informális szituáció nyelvhasználatának egyértelmű elkülönítésére nem alkalmazható sikerrel. Nem véletlen, hogy ennek a problematikának szenteli a későbbiekben LABOV a legtöbb figyelmet: az interjúkészítés és -elemzés módszertanát többször is finomítja, miként ez már idézett 2001-es tanulmányában is megfigyelhető. Ennek ellenére a nyolcvanas évek végére kimondatlan konszenzussá válik a szociolingvisztikában, hogy jóllehet a vernakuláris változat azonosítása hasznos, ám a mindennapi és a gondos beszéd elválasztása a művelti nehézségek következtében minden további elméleti elkülönítést valószínűtlennek tesz (RICKFORD–MCNAIR–KNOX 1994: 238–9). LABOV stílusfogalmának relevanciáját így egyre több nyelvész kétségbe vonja, ez azonban nem jelenti azt, hogy magát a variációs paradigmát, valamint kvantitatív módszereit is elutasítanák. LESLEY MILROY belfasti kutatásai egyértelművé tették, hogy LABOV kontextuális-stíluskontinuum a nem igazolható: a konverzációs stílusok és az olvasási stílusok nem alkotnak egy kontinuumot, hiszen más jellegű percepciót és produkciót feltételeznek, illetve más kognitív készségeket várnak el (MILROY 1987/1990: 173–8; MILROY–GORDON

2003: 202, idézi KONTRA 2004: 97–8). Ennek hatására MILROY a beszédre irányított figyelem koncepcióját is megkérdőjelezi, hiszen az a társadalmi normák és értékek össztársadalmi ismertségét feltételezi, amit a nyolcvanas évek társadalomelmélete kétségbe von (MILROY 1987/1990: 179). Mindebből azonban nem következik, hogy MILROY a teljes variációs keretet is érvénytelenítene, hiszen saját, LABOV elméletét megkérdőjelező vizsgálatait is ebben a keretben folytatta. Elismeri a kontinuum-modell valós hasznát is, sőt, a kilencvenes évek végén is egyértelműen elfogadja a kontextuális stíluskoncepció módszertani megfontolásait, s a megfigyelői paradoxon elkerülése érdekében, illetőleg a különböző változókon keresztül a nyelvi változás megragadása céljából kifejezetten javasolja a labovi fogalom használatát (MILROY–MILROY 1998: 50).

4. Funkcionális szemléletű stíluselmélet a szociolingvisztikában. – Az előző részben röviden kitértem már a regiszter fogalmának jelentőségére a társasnyelvészetben. A fogalom a nyelvészeti diskurzusba a huszadik század első felében kerül be, az antropológiai nyelvészet (BOAS, SAPIR, MALINOWSKI, WHORF, FIRTH) révén. Kiemelkedő jelentőségűek a prágai iskola eredményei, hiszen az úgynevezett funkcionális stílusok leírásával voltaképpen a regiszter fogalmát előlegezik meg. Elsősorban HAVRÁNEK, MATHESIUS és HAUSENBLAS megállapításaira kell hivatkozni, melyek kezdeményezik a nyelvhasználat stilisztikai vizsgálatát, valamint a stílust folyamatában szemlélő, az emberi tevékenységgel összekapcsoló stíluselméletet javasolnak (PÉTER 1976: 410–4). Ezzel nemcsak a saussure-i distinkciók dinamizálását segítik elő, de a nyelvhasználatból eredő inherens rétegzettségének elvét is megalapozzák. A hatvanas évek közepétől aztán ismét fellendül a regiszterkutatás (FERGUSON, GUMPERZ, HALLIDAY, HYMES munkásságában; BIBER–FINEGAN 1994: 4–5). Jelentős hagyománya van tehát a fogalomnak, ám a hatvanas évektől fellendülő szociolingvisztika variációs irányzata nem vonja be empirikus vizsgálataiba, s elméleti téren is a stílus fogalmával írja le a megfigyelt szituációs variabilitást. A regiszter fogalmának elhanyagolását BIBER és FINEGAN többek között az egyes nyelvészeti diszciplínák elkülönülésével, a regiszterkülönbségek mértékének és jelentőségének figyelmen kívül hagyásával, a szociolingvisztikai változó vizsgálatába történő belefeledkezéssel, valamint egy domináns, paradigmatis, módszertani és elméleti keret hiányával magyarázza (BIBER–FINEGAN 1994: 5–7). Megállapíthatjuk, hogy a kilencvenes évekre a helyzethez igazodó nyelvi változatosság megragadásának nemcsak fogalmi, hanem paradigmatis alternatívájává válik a regiszteren alapuló modell.

Mint láttuk, a regiszter fogalmának komoly hagyományai vannak az angolszász nyelvészetben, egyik legrendszeresebb kidolgozása HALLIDAY nevéhez köthető (a halliday-i nyelvelméletéről l. bővebben BENCZE 1995; TOLCSVAI NAGY 2005; LADÁNYI – TOLCSVAI NAGY 2008: 33–5). HALLIDAY (aki eredetileg BERNSTEIN szociolingvisztikai kutatásában vett részt, l. TOLCSVAI NAGY 2005: 350) a Prágai Nyelvészeti Kör és FIRTH munkásságára alapozva határozza meg a regiszter fogalmát a hatvanas évek második felében, s lényegében a nyelvhasználat szituációfüggőségének leírására alkalmazza azt. Meglátása szerint a megnyilatkozó

mindig a szituáció különböző tényezőinek (résztevők, téma stb.) megfelelően szerkeszti megnyilatkozását, tehát a regiszter tulajdonképpen az adott helyzet-hez illő, alkalmazott, nem pedig valami speciális, marginális nyelvváltozat, így a nyelvi leírásnál nélkülözhetetlen a regiszterek figyelembevétele (HALLIDAY 1968: 151; SPILLNER 1987: 281), akárcsak LABOV-nál a stílusoké. A regiszterelmélet korai változatában a diskurzusmező mellett a mód dimenziója fedi le a nyelvi tevékenység médiumát (írott, illetve beszélt jellegét), a stílus dimenziója pedig a szituáció résztvevőinek viszonyához kapcsolódik. Ez utóbbi nem mutat fel diszkrét regisztereket (HALLIDAY 1968: 152–4). Később HALLIDAY három faktort jelöl meg a regiszter fogalmánál: a tárgy/tartalom faktorát (field), mely a lexikális és grammatikai jellemzőket határozza meg, a mód faktorát (mode), mely az írás- és szóbeliség szerint változik, valamint a hangnem (tenor) faktorát, mely a megnyilatkozó és a címzett viszonyára vonatkozik. Ekkor már ez utóbbit tekinti HALLIDAY a stílus kategóriájának, nála tehát a regiszter mint a komplex szituatív nyelvhasználat egyik eleme lesz a stilisztikai megformálás, a stíluselemzés pedig nem más, mint a regisztert jelölő nyelvi jegyek vizsgálata (SPILLNER 1987: 281). A regiszterek három aspektusát HALLIDAY megfelelteti a jelentés három metafunkciójának: az ideációs funkciónak a mező dimenziója, az interszónális funkciónak a hangnem dimenziója, a textuális funkciónak pedig a mód funkciója felel meg (l. BENCZE 1995: 373). Felismerhető a párhuzam a labovi kontextuális stílus meghatározásával: mindkettő a kommunikációs helyzetnek megfelelő variabilitás leírására szolgáló fogalmi eszköz, s mindkét konstrukció alkalmas a megnyilatkozáson belüli megformáltságbeli változások regisztrálására. Ugyanakkor meglátásom szerint a labovi fogalom elsősorban a nyelvhasználat társadalmi meghatározottságát emeli ki azzal, hogy a stílusváltásban a nyelven kívüli normákat látja érvényesülni, míg a halliday-i elméletben a hangsúly inkább a szituációnak megfelelő nyelvi jegyek mintázatba szerveződésén van. Továbbá a regiszterelmélet átfogó és általános érvényű, explicit elmélete a nyelvhasználat változatosságának, szemben a kontextuális stílus technikai jellegével.

A huszadik század utolsó harmadában aztán a regiszter fogalmát is többféleképpen kezelik, HYMES például már tizenhárom faktort határoz meg az egyes regiszterek működésénél (idézi HUDSON 1980/1991: 49). Meglehetősen heterogén konstrukcióvá válik, ám továbbra is a megnyilatkozás szituációhoz, illetve ezen keresztül a társadalmi elvárásokhoz igazított mintázatait jelöli elsősorban (SPILLNER 1987: 281). Az antropológiai érdeklődésű szociolingvisztikában a regiszter fogalma az egyes kommunikációs helyzetekkel kapcsolatba hozható nyelvváltozatokat fedi le, s a különböző regiszterértelmezések közegek abban, hogy középpontjukban a társadalmi szituáció kontextusába helyezett szöveg áll. Nagyon fontos, hogy a regisztervariabilitást vizsgáló társasnyelvészek számára a kiindulópont nem az izolált változó, hanem a szövegben funkcionáló mondat, a társadalmi kontextusban funkcionáló szöveg (BIBER–FINEGAN 1994: 7). Módszertani szempontból ebben mutatkozik meg a szociolingvisztika ezen ágának funkcionális szemlélete, elméleti téren pedig abban, hogy az egyes szituációs nyelvváltozatok leírásánál a kommunikációs célok, funkciók kerülnek előtérbe. Miként FINEGAN és BIBER összefoglalja: a regisztervariabilitás a különböző szituációkon belüli

kommunikációs elvárásokat és célokat tükrözi, így az egyes regiszterek funkcionális preferenciával jellemezhetők (FINEGAN–BIBER 1994: 316–7, 321).

FINEGAN és BIBER integrált modelljének részletes tárgyalására ezen a helyen nincs mód, csupán az alapvető megállapítások mutathatók be. A modell legfontosabb jellemzője, hogy – akárcsak LABOV – elfogadja a nyelvhasználat kettős, társadalmi (szocioökonómikus) és szituatív determináltságát, illetve a kettő közt fennálló párhuzamosságot, ám sorrendjüket megfordítja: míg a variációs paradigmában a stilisztikai variabilitás a társadalmi rétegződés következménye, addig ebben a modellben a társadalmi változatosság lesz az eredmény. A nyelvi variációk FINEGANÉK szerint ugyanis alapvetően az egyes kommunikációs szituációkat jellemző eltérő elvárásokból és célokból következnek, s mivel a társadalom csoportjai különböző mértékben vesznek részt a szituációtípusokban, az azoknak megfelelő nyelvváltozatokhoz való hozzáférésük is eltérő lesz, következésképpen regiszterrepertoárjuk is különbözik (FINEGAN–BIBER 1994: 319). A regiszterek (szemben a labovi kontextuális stílusokkal) a szituáció több faktora mentén jellemezhetők, így a regiszteren alapuló modell inherensen multidimenzionális (FINEGAN–BIBER 1994: 316). Mivel a szituációk konvencionalizáltságuk révén típusokba rendezhetők, s mivel az egyes szituációtípusokban használt nyelvváltozatok maguk is konvencionalizálódnak, a regisztervariabilitás leírásán keresztül a nyelvhasználat társadalmi változatossága is rendszerszerűen írható le (miként ezt a szerzők a kidolgozottság/gazdaságosság mentén realizálódó regiszterkülönbségek vizsgálatánál be is mutatják). A nyelvi változatosság elemzésénél tehát a nyelv funkcionálása van a középpontban, ennek megfelelően nem az egyes változók disztribúciójának, hanem a nyelvi jegyek és a kommunikációs célok, elvárások összekapcsolódásának feltárása a cél. Amint arra korábban már rámutattam, ez a funkcionális szemléletű szociolingvisztika nem egyeztethető össze a variációs paradigmával, s most már az is látható, hogy mely pontokon előlegezi meg a szociolingvisztika dinamikus stílusértelmezését.

5. BELL interakciós modellje. – Talán a legfigyelemreméltóbb, s máig is a legtöbbet ható koncepció LABOV után BELL nevéhez fűződik; modelljét 1984-ben tette közzé, s 2001-ben kiegészítve, átdolgozva, ugyanakkor a legfontosabb megállapításokat megtartva ismertette újra (BELL 2001). Mint látni fogjuk, e modell legjelentősebb előnye, hogy nem érvényteleníti a labovi elképzelést, de számos ponton átértelmezi, s ami még fontosabb, jelentősen kiegészíti azt. BELL stílusértelmezésének hátterében a nyolcvanas évek első felében Új-Zélandon végzett vizsgálatai állnak. A sziget maori és pakeha lakosaival végzett szociolingvisztikai vizsgálat (interjú és szósorok felolvasása), valamint két helyi rádióadó adásainak elemzése révén fogalmazta meg elméletét. Kiindulópontja az a megfigyelés, hogy ugyanaz a rádióbemondó ugyanazon szituációban, hasonló intézményi és technikai körülmények között, megegyező téma esetén is felmutat stílusbeli változatosságot, amit BELL nem tud mással magyarázni, mint a hallgatósághoz történő igazodással: az egyik adó esetében pakeha (azaz fehér), a másik esetben maori (azaz őslakos) hallgatók alkotják prototipikusan a közönséget (BELL 2001: 139–40). Ezt a megfigyelését az interjúk és a szósorok is igazolták.

A belli koncepció legfontosabb eleme tehát a hallgatóság bevonása a stílus- (váltás) értelmezésébe, sőt, a hallgatóságnak tulajdonított központi szerep. Ennek is vannak természetesen előzményei, hiszen már a hetvenes évek végétől számos variációs keretű kvantitatív tanulmány vizsgálja a stilisztikai variabilitást a címzett bevonásával (például TRUDGILL 1981-es vizsgálata); a befogadó középpontba állításának másik forrása a brit szociálpszichológus, HOWARD GILES és munkatársai nevéhez fűződő akkomodációs elmélet (RICKFORD–MCNAIR–KNOX 1994: 240). BELL stíluselmélete tulajdonképpen integrálja magába a korábbi eredményeket, s a hallgatóság által meghatározott stílus általános elméletévé fejleszti. Ezt hivatott jelölni az *audience design* fogalma, amit magyarra talán *hallgatóságtervezés*-ként fordíthatnánk. Ez az átültetés nem minden szempontból szerencsés (hiszen nem 'a hallgatóság tervezése', hanem 'a hallgatóság szerint történő tervezés' értendő alatta), ugyanakkor előtérbe helyezi a BELL-féle stílusdefiníció lényeges elemeit: a stílust a hallgatóság felől érdemes vizsgálni, s folyamatként, dinamikusan kell kezelni. Továbbá azt is hangsúlyozni kell, hogy az *audience design* fogalma önmagában nem egyenértékű a stílussal, inkább olyan jelenség, melyet a stílus meghatározásánál nem lehet mellőzni.

Mik tehát BELL stílusdefiníciójának megállapításai? Meghatározásában a stílus „mindaz, amit egy egyéni beszélő egy nyelvvel tesz, más emberekkel kapcsolatban” (Style is what an individual speaker does with a language in relation to other people; BELL 2001: 141). A stílus tehát minden megnyilatkozás minden szintjén értelmezendő, s nem a szituáció, a funkció vagy egyéb tényezők, hanem az emberek (a megnyilatkozás résztvevői) határozzák meg. Vagyis a stílus nem funkciókra vagy szituációkra, hanem emberekre irányul. Ugyanakkor BELL megtartja a labovi felfogásból a társadalmi normák, értékelések fontosságát, hiszen az ő modelljében az egyes változók társadalmi értéke a változók mint nyelvi jellemzők csoportokkal történő asszociációjából következik. Másként fogalmazva, egy változó változatainak azért lesz társadalmi értékük, mert asszociációk útján megidéznek csoportokat, s az azokhoz fűződő értékelést. Az értékelés először a csoportra terjed ki, majd a csoportra jellemző nyelvhasználatra is, végül azokra a témákra is, amelyek a csoporthoz köthetők. (Vagyis megtartja a társadalmi és a szituációs disztribúció sorrendjét, melyet BIBER és FINEGAN elutasított.) BELL ezzel a magyarázattal tulajdonképpen egy modellbe szervezi a téma és a hallgatóság mentén alakuló stílusváltást.

További kiemelkedő jelentőségű eleme a belli koncepciónak, hogy abban a nyelvhasználók megnyilatkozásaikat elsősorban a hallgatóság számára, mintegy válaszként tervezik meg, ezen a ponton tehát BELL a bahtyini dialogikus nyelvszemléletet vonja be a stílusdefinícióba, miáltal a kommunikációs folyamat egészében mint kontextusban értelmezi azt, dinamikus módon. Ehhez kapcsolódik a stílus stratégiaként történő interpretálása is. (BELL 2001: 141–6.) A párhuzamok a funkcionális szemléletű regisztermodellel nyilvánvalóak. (Érdemes továbbá utalni a német BERND SPILLNER által képviselt stílusmeghatározásra is, amely már a nyolcvanas évek végén felhívja a figyelmet a stílus nem statikus, a kommunikációs folyamat egészében történő értelmezésének előnyeire, valamint a pragmatikai szempontok érvényesítésére, jóllehet hagyományosabb, a szelekcióra építő koncepción belül; l. SPILLNER 1987: 279).

Önmagukban ezek a megállapítások is jelentősen átértelmezik az eredeti labovi stílusfogalmat. Ám egyetérthetünk MILROY-jal és GORDONnal abban, hogy valójában mindkét modell reaktív: mindkét felfogás a szituációra, illetve a hallgatóságra adott válaszként értelmezi a stílust (MILROY–GORDON 2003: 205; idézi KONTRA 2004: 98). Ezen változtat BELL, amikor bevezeti a *referee design* fogalmát, s azt integrálja korábbi koncepciójába. Referenciatervezésen azt a jelenséget érti, amikor a megnyilatkozó egy jelen nem lévő (mentálisan ugyanakkor reprezentált és aktivált) referenciacsoporttal való azonosulását fejezi ki a stilisztikai dimenzióban. Egyszerűbben szólva annak a csoportnak a nyelvi jellemzői mentén formálja megnyilatkozását, amelyikkel azonosulni kíván. Ekkor arra használja a stílusbeli variabilitás lehetőségét, hogy kifejezze identitását, ezáltal stílusváltása kezdeményező jellegű lesz (BELL 2001: 147). A referenciatervezés bevonása a stílus két újabb jellegzetességét helyezi előtérbe: az identitásképzéssel való szoros összefüggését, illetve kreatív, alkotó jellegét, vagyis proaktív dimenzióját.

Meglátásom szerint a BELL-féle koncepció ismeretében megállapíthatjuk, hogy LABOV és BELL meghatározása nem annyira polemizál egymással, mint inkább kiegészíti egymást. Ezt alátámasztandó fontoljuk meg a következőket. Ha LABOV szerint a szituáció jellege határozza meg a stílust, s ha a szituáció értelmezésébe beletartozik a hallgatóság is (amint arra TRUDGILL rámutat), BELL definíciója voltaképpen nem tesz mást, minthogy egy lényeges ponton részletezi, kiegészíti az *ab ovo* nyitott laboviánus felfogást, ezzel tehát áthelyezi benne a hangsúlyokat, de nem érvényteleníti magát a keretet. Az a megfigyelés, hogy a stílus alakításában, tervezésében kiemelkedő jelentősége van a hallgatóságnak, nem tagadja a szituáció formalitás mentén történő leírhatóságát. (Sőt, bizonyos helyzetek éppen a hallgatóság milyenségéből eredően lesznek formálisak vagy kevésbé azok, gondoljunk egy egyetemi előadásra és egy nevelői célzatú beszélgetésre szülő és gyermekek között.)

Egy olyan modellben, amely e két koncepciót integrálni kívánja, tekinthetjük a hallgatóságot, illetve az identitás kifejezésének szándékát mint a stílusváltást elsősorban előidéző tényezőket, a beszédre irányuló figyelem változását pedig mint a stílusváltás leírására szolgáló, azt művelési aspektusában magyarázó folyamatot; az előbbi tehát makroszinten, az utóbbi mikroszinten vezérli a stílusváltást. De persze elfogadhatónak tűnik egy olyan elképzelés is, amely nem hierarchikusan rendezi el e két dimenziót, hanem – a figyelem mint kognitív tényező komplexitásából következően – párhuzamosan lezajló műveletekként: a beszélő ez esetben folyamatosan figyelemmel kíséri (tudatosan vagy tudattalanul) a hallgatóság felől érkező verbális és nem verbális megnyilatkozásokat, valamint saját alakuló azonoságtudatát, miközben a megnyilatkozás monitorozása is zajlik, s e két folyamat nem független egymástól, hanem interakcióban vannak. Ezek az integrálási kísérletek természetesen valóban pusztán elképzelések, s nyilvánvalóan kilépnek némileg a szociolingvisztika területéről, ám céljuk csupán annyi, hogy bemutassák a labovi és a belli stílusfogalom összekapcsolásának lehetőségességét. További kapcsolódási pont lehet a változó társadalmi értékelésének fogalma: a BELL által felvázolt mód, ahogyan az egyes kifejezések és az azokat használó csoport értéke-

lése összekapcsolódik, tulajdonképpen annak a leírására is alkalmas, miként jön létre az a külső norma, mely LABOV szerint a stílusváltást végső soron meghatározza, így BELL elképzelése és LABOV hiperkorrekció – stigmatizáció fogalmai kompatibilisnek tűnnek egymással.

Azt is látnunk kell azonban, mely pontokon haladja meg, értelmezi át jelentősen BELL a hagyományos variációs szociolingvisztikai stílusfelfogást. Számára az ember több, mint társadalmi kategóriák statikus nyalábja (BELL 2001: 164), tehát alapjában véve az embert mint társadalmi és pszichológiai („biopszichoszociális”; KISS 2008: 259) lényt tekinti dinamikusan alakuló, folyton változó entitásnak. Következésképpen az identitás is folyamatában, állandó képződésében ragadható meg, s az a közeg, amelyben kifejeződik, a nyelv(használat) is ekként konceptualizálható (összhangban a nyelv humboldti felfogásával, illetőleg a nyelv funkcionális szemléletével; l. LADÁNYI – TOLCSVAI NAGY 2008: 29–30), nem pedig pusztán statisztikai adatokkal. A nyelv a használat során alakul a használat körülményeivel összhangban, ugyanakkor a megnyilatkozás maga is alakítja a szituációt, tehát BELL felfogásában a kontextus sem eleve adott, hanem részben a megnyilatkozás révén formálódik (összhangban a pragmatikai felfogással; l. TÁTRAI 2004; BELL 2001: 164). Ezen alapelvek következtében magát a változót is összetettebben, rugalmasabban fogja fel BELL: nem statikusan és stabilan besorolható, osztályozható és jellemezhető nyelvi variáció, hanem egyszerre több aspektusból szemlélhető, dinamikus nyelvi elem (BELL 2001: 145).

A LABOV és BELL stílusértelmezésének összehasonlításából eredő tanulságokat érdemes tágabb keretbe helyezni. Látható, hogy nemcsak az új vizsgálati eredmények készítenek a szociolingvistákat újabb stílusfogalmak kidolgozására, hanem az emberről, a társadalomról, benne a nyelvről és a nyelvi változóról való újszerű gondolkodás is. A stílus fogalmának itt bemutatott tágulását, illetve megváltozását szemlélhetjük egy nagyobb folyamat elemeként, melynek során a társadalom tisztán strukturális modellje felől a társadalmi gyakorlat felé irányul az érdeklődés. Ennek következtében mind a társadalmi viszonyokat, mind pedig az azok közepette működő nyelv változóit dinamikusan kezdik szemlélni, vagyis nem mint a priori létező kategóriák jelölőit, hanem mint a társadalmi csoportok alakításában, identitás és társadalmi jelentés létrehozásában aktívan közreműködő nyelvi megoldásokat. (ECKERT–RICKFORD 2001: 5). Éppen ez ad lehetőséget arra, hogy a különböző szociálpszichológiai, antropológiai kutatások eredményei érvényesüljenek a nyelvtudományban, azon belül pedig a társasnyelvészetben is, többek között a beszélésnéprajz, a kommunikatív kompetencia kutatása, illetve az interkulturális szociolingvisztika területén. (Jóllehet a korai időszakban aktív interakció az antropológiai irányultságú és a variációs szociolingvisztika között a múlt század utolsó évtizedére visszaszorult; *uo.*). Megállapíthatjuk tehát, hogy a nyolcvanas-kilencvenes években több oldalról is alapvető kritikát fogalmaznak meg a labovi stílusfelfogással szemben, ezek azonban – szemben a variációs kereten belüli módszertani és elméleti kritikával – már arra is rámutatnak, hogy a LABOV nevéhez fűződő tradíció nem alkalmas a funkcionális nyelvelmélet, illetve a szociálpszichológiai elméletek által megtermékenyített szociolingvisztika stílusfogalmának kidolgozására.

6. Alternatív stíluselméletek. – Az eddig tárgyalt stílusmeghatározások közös jellemzője, hogy valamilyen módon mind kapcsolódnak a labovi hagyományhoz. Egy részük megmarad a variációs keretek közt (például TRUDGILL), s esetleg csak az önmonitorozás elméletét, illetve módszertani produktivitását kérdőjelezi meg (MILROY). Mások alapvetően elhatárolódnak a nyelvi variabilitás labovi leírásától, ám a disztribúciós szemléletet és a kvantitatív módszertant továbbra is érvényesítik (FINEGAN és BIBER). BELL olyan stíluselméletet dolgoz ki, amely alapjaiban elfogadja a változók kétdimenziós rétegződését, s érvényesnek tartja LABOV stílusfogalmát is, ám mindezt dinamikus, dialogikus nyelvelméletbe integrálja, ráirányítva a figyelmet a társadalom újfajta felfogására.

Vannak azonban olyan nyelvészek is, akik teljes egészében elutasítják a variációs szociolingvisztika elméleti keretét. Ezek közé tartozik HUDSON: az általa körvonalazott ún. *elemental* (item-based) modell explicit módon szembehelezkedik a variációs paradigmával. Az ő nyelvleírásában az egyes nyelvi adatok ugyan hasonlóságokat mutatnak társadalmi leírásukban, s erre a hasonlóságra tekintettel csoportosíthatók nyelvváltozatokba, ám ebben az esetben a nyelvváltozat „gyenge” (vagyis rugalmas, nem statikus, HUDSON felfogásában ugyanis számos szociolingvisztikai fogalmi konstrukció, például maga a beszélőközösség fogalma is voltaképpen prototípuselvű szerveződésnek tekinthető; vö. TAYLOR 1989/1995: 174), ráadásul a nyelvi elemek egyszerre több csoportot is alkothatnak, s vannak nem csoportosítható adatok is. Ennek következtében HUDSON szerint a leírás középpontjában nem a nyelvváltozatnak vagy a változónak, hanem a nyelvi adatnak kell állnia. (HUDSON 1980/1991: 51.)

Ebben a szociolingvisztikai keretben a nyelvváltozat tulajdonképpen a hasonló társadalmi disztribúciót felmutató nyelvi adatok együttes előfordulása, mindez azonban nem fedi el a tényt, hogy a különböző nyelvi adatok a kommunikációs aktus különböző aspektusaira, illetőleg a beszélő különböző jellemzőire érzékenyek (HUDSON 1980/1991: 50). HUDSON nem tárgyalja a stílus fogalmát, a regiszterét azonban annál részletesebben (ő ugyanis a HALLIDAY-féle funkcionális nyelvleírás hagyományaira épít); a regisztert is ebben a „gyenge” értelemben tekinti nyelvváltozatnak, s többdimenziós elemzést lát szükségesnek a regiszterkülönbségeknél. Ha tehát megkíséreljük meghatározni, hogy a hudsoni paradigmában miként lehet a stílust értelmezni, azt mindenképpen megállapíthatjuk, hogy itt a dinamikusan értelmezett változók aktuális nyalábja folyamatában hozza létre a szöveg stilisztikai megformáltságát. Természetesen nem mond le HUDSON sem teljesen a nyelvváltozat fogalmáról, de azt inkább mintáztatnak, sémának tekinti. Ebből a szempontból lényeges, miként mutatja be a megnyilatkozás kommunikációs és társadalmi aktusát: „Minden egyes alkalommal, amikor egy személy beszél vagy ír, nemcsak a társadalom vonatkozásában lokalizálja magát, hanem kommunikációs aktusát is a kommunikációs viselkedés komplex osztályozó sémájához viszonyítja. Ez a séma egy többdimenziós mátrixként ábrázolható, akárcsak a társadalomról alkotott kép, melyet minden egyén megképez elméjében.” (HUDSON 1980/1991: 49.) Érdemes felfigyelnünk a nyelvhasználat dinamikus felfogására, illetőleg az identitás implicit megjelenésére (hiszen a beszélő önmaga társadalmi lokalizálása során voltaképpen identitását rögzíti). Még figye-

lemreméltebb azonban a sémák bevezetése a nyelvi variabilitás leírásába (jóllehet itt komplex viselkedési sémákról van szó, melyeknek nyilván megvannak a nyelvi aspektusai), ezáltal ugyanis a nyelv (illetve a stilisztikai változatosság) kognitív feltételrendszere kerül a figyelem középpontjába. Ez az elméleti keret tehát olyan nyelvleírást kezdeményez, ami erőteljesen és tudatosan eltávolodik a labovi tradícióktól (minden bizonnyal ezért nem kerül elő HUDSONNál a stílus terminusa sem), ugyanakkor alkalmasnak tűnik arra, hogy a stílusfogalom újabb, kognitív aspektusát hangsúlyozza.

Érdeemes részletesebben foglalkozni egy másik alternatívnak tekinthető stílusfelfogással, COUPLAND elméletével (COUPLAND 2001). COUPLAND nem dolgoz ki új átfogó elméleti keretet a szociolingvisztikában, ugyanakkor explicit módon szembehelyezkedik LABOV stílusmeghatározásával. Úgy véli, LABOV definíciója elméleti szempontból teljesen érdektelen, hiszen az nem más, mint egy mintázati elv a számszerű elrendezésben, így nem igényel komolyabb elméleti erőfeszítéseket. Ám éppen ezért nem is fogadható el, hiszen COUPLAND szerint a stílus szociolingvisztikai elméletének közvetlenül kapcsolódnia kell a kurrens társadalomelméleti nyelv-, diskurzus- és énfelfogáshoz, s nem korlátozódhat a nyelv egyik diszciplináris megközelítésének (a nyelvészetnek) egyfajta (variációs, leíró, disztribúciós) keretéhez. (COUPLAND 2001: 185–6.)

COUPLAND elméletében a stílus mindig lokális jellegű, a nyelvhasználat egyéni, szituációs dimenziójához kapcsolódik, így nem fogadja el a disztribúciós elméletek általánosító, csoport-releváns szemléletét. Elutasítja a stilisztikai jelenségek társadalmi rétegződésből történő levezetését. Kiemeli FINEGAN és BIBER modelljének funkcionális szemléletét, ám az szerinte eltúlozza a forma-funkció megfeleléseket, ezért egydimenziós. (COUPLAND 2001: 192–5.) Saját modelljéhez a kiindulópontot a bahytini dialogikus nyelvfelfogás dinamizmusában, illetve a szociálpszichológiai alapú belli koncepcióban találja meg. Számára a stílus az én mint társadalmi személyiség megmutatkozása önmaga és mások számára: a stílus megragadhatóvá teszi, miként manipulál az egyén a szituáción belül, illetve annak mentén a dialektusváltozatok konvencionalizált társadalmi-kulturális jelenségeivel. Kiindulópontja tehát az egyén, aki a nyelv variabilitását saját kommunikációs céljainak megfelelően felhasználja énjének kivetítésére. Ennek során a maga számára megképezi, mások számára pedig jelzi identitását. A nyelv változatossága tehát tekinthető a társadalom felől (ekkor konvencionalizált jelentéseket közvetít), és az egyén felől (ekkor identitást fejez ki). Következésképpen COUPLAND stíluselmélete multidimenzionális, abban az értelemben, hogy a kommunikációs szituációban megmutatkozó nyelvi variabilitást egyszerre közelíti a társadalom és az egyén felől, egyszerre tekinti reakciónak és manipulációnak. (COUPLAND 2001: 197–202.) S jóllehet COUPLAND a stílus kognitív aspektusát nem dolgozza ki elméletében, a stílus társadalmi személyiséget igazgató (persona management) stratégiaként történő értelmezése rendkívül látványos integrációja a korábbi felfogásoknak, miközben kiemelten hangsúlyozza a fogalom komplex, többdimenziós, dinamikus jellegét.

7. Konklúzió. – A nyelvi változót a szociolingvisztika hagyományosan három fő komponens mentén írja le: nyelvi jellemzők, társadalmi jellemzők és stilisztikai jellemzők mentén. Amint azt már az évtized elején megjegyzi ECKERT és RICKFORD, a jövő stilisztikai kutatásainak e hármass felosztás fenntartása helyett inkább az egyes komponensek közötti átjárhatóságra kell koncentrálniuk (ECKERT–RICKFORD 2001: 1–2). Vagyis a stilisztika jelentheti azt a nézőpontot, ahonnan a nyelv(használat) dimenziói egységesen kezelhetők. Felvethetünk a nyelv leírásával kapcsolatban egy másik hármass szempontrendszert is: tekinthetjük a megnyilatkozást a szociokulturális keretek felől, kognitív meghatározottságában, illetőleg a funkcionális szemlélet alapján az előbbi kettő által meghatározott nyelvi rendszer irányából. E tanulmányban igyekeztem amellett érvelni, hogy a stílus összetett fogalma a társasnyelvészeten belül mindhárom szempontot egyesítheti. Emellett napjaink sokszínű szociolingvisztikáján belül is integráló igénnyel jelentkezhet egy kellően komplex stílusmeghatározás, ami egyben azt is jelenti, hogy egy ilyen fogalom révén a különböző, egymástól az elméleti keretekben és metodológiában különböző kérdésfeltevések mint stilisztikai kérdések fogalmazhatók meg.

Ehhez azonban valóban szükség van egy stílusértelmezésre, amely összetettségében képes a lehető legtöbb dimenziót megragadni, olyan általánosságban, hogy arra konkrét módszereket, hipotéziseket lehessen alapozni, s eközben elég rugalmas maradjon az empirikusan tapasztalható nyelvi variabilitás megragadásához. Nos, az iménti – szükségszerűen vázlatos – áttekintés után sem vállalkozhatom arra, hogy egy ilyen fogalmi szintézist kidolgozzak. Az itt bemutatott meghatározási kísérletek elemzése révén azonban javaslatokat lehet tenni arra, milyen jellegű legyen ez a konstrukció. Mindenképpen tekintetbe kell vennie a megnyilatkozó társadalmi jellemzőit, ugyanakkor azokat alakulóban lévőeknek kell tekinteni (akárcsak a nyelvhasználó identitását), a beszélő felől nézve tehát a stílus társadalmi viszonyainak és identitásának kifejezése mellett azok alakítását is szolgálja, méghozzá az interiorizált normák és mintázatok mint sémák eltérő mértékű kognitív aktualizálásán keresztül, melyben a figyelemnek lényeges szerepe van. A stílus és a szituáció összefüggése hasonlóan interaktív jellegű, különösen a beszélő és a címzett, illetve a hallgatóság viszonylatában.

Összefoglalva: a stílus fogalma a nyelvi megformáltságot mint változatoságot a megnyilatkozó kognitív megalapozottságú nyelvi tevékenységének, dinamikusan alakuló társadalmi-kulturális jellemzőinek, továbbá a szituációval és a befogadóval való kölcsönös viszonyának együttes működésében tematizálja, felhasználva a nyelvi variabilitás konvencionalizálódó társadalmi jelentését. Mindez természetesen nem egy gyakorlatban használható definíció, ám szándékaim szerint a fenti meghatározás alapján körvonalazható egy, az empirikus vizsgálatoknál is termékeny fogalom. Érdemes megjegyezni, hogy hasonlóan átfogó meghatározáshoz jut el a német szakirodalomban BARBARA SANDIG (1995: 28–35). A magyar nyelvtudományban elsősorban TOLCSVAI NAGY GÁBOR kognitív stíluselmélete (TOLCSVAI NAGY 2005), továbbá DOMONKOSI ÁGNES tanulmányai (DOMONKOSI 2006) előlegezik meg az itt javasolt stilisztikai szemléletet.

Végezetül: az itt javasolt átfogó stílusértelmezés lehetővé teszi egy funkció-

nális stilisztikai szemléletmód érvényesítését, hiszen elemeiben, a nyelvhez való viszonyában számos ponton érintkezik a funkcionális szemléletű nyelvreírásokkal, miközben szociolingvisztikai alapjai nyilvánvalóak. Ezáltal a nyelvi megformáltságot ezeken az alapokon a középpontba állító szemlélet nemcsak a nyelvhasználatot és a nyelvi változást vizsgáló kutatások eredményeit egyesítheti, hanem a funkcionális pragmatikai szemléletmóddal együtt a nyelv egységes funkcionális megközelítését erősítheti.

Kulcsszók: funkcionális nyelvészet, kontextuális stílus, variációs paradigma, regiszter, hallgatóságtervezés, referenciatervezés, elemalapú paradigma.

A hivatkozott irodalom

- ANDEREGG, JOHANNES 1977/1995. Irodalomtudományi stíluselmélet. *Helikon* 41: 232–51.
- BARTHA CSILLA – HÁMORI ÁGNES 2010. Stílus a szociolingvisztikában, stílus a diskurzusban. *Magyar Nyelvőr* 134: 298–321.
- BELL, ALLAN 2001. Back in style: reworking audience design. In: ECKERT–RICKFORD ed. 2001: 139–69.
- BENCZE LÓRÁNT 1995. Functions of style. Ed. David Birch, Michael O’Toole. London, Pinter 1988. (Ismertetés.) *Helikon* 41: 372–8.
- BIBER, DOUGLAS – FINEGAN, EDWARD 1994. Introduction. Situating Register in Sociolinguistics. In: BIBER–FINEGAN ed. 1994: 3–12.
- BIBER, DOUGLAS – FINEGAN, EDWARD ed. 1994. Sociolinguistic perspectives on register. Oxford University Press, New York – Oxford.
- COULMAS, FLORIAN. ed., *The handbook of sociolinguistics*. Blackwell Publishing, Oxford.
- COUPLAND, NIKOLAS 2001. Language, situation, and the relational self. In: ECKERT–RICKFORD ed. 2001: 185–210.
- CSERESNYÉSI LÁSZLÓ 2004. *Nyelvek és stratégiák avagy a nyelv antropológiája*. Tinta Kiadó, Bp.
- DOMONKOSI ÁGNES 2006. *Stíloselemzés, trópusok, alakzatok*. Líceum Kiadó, Eger.
- ECKERT, PENELOPE – RICKFORD, JOHN R. 2001. Introduction. In: ECKERT–RICKFORD ed. 2001: 1–18.
- ECKERT, PENELOPE – RICKFORD, JOHN R. ed. 2001. *Style and sociolinguistic variation*. Cambridge University Press, Cambridge.
- FINEGAN, EDWARD – BIBER, DOUGLAS 1994. Register and Social Dialect Variation: An Integrated Approach. In: BIBER–FINEGAN ed. 1994: 315–47.
- GRÉTSY LÁSZLÓ 2002. A szociolingvisztika mint tudomány és mint tantárgy. In: A. JÁSZÓ ANNA – BÓDI ZOLTÁN szerk., *Szociolingvisztikai szöveggyűjtemény*. Tinta Kiadó, Bp., 295–9.
- HALLIDAY, MICHAEL – ALEXANDER KIRKWOOD 1968. The Users and Uses of Language. In: FISHMAN, JOSHUA A. ed., *Readings in the Sociology of Language*. Mouton, The Hague – Paris, 139–69.
- HUDSON, RICHARD A. 1980/1991. *Sociolinguistics*. Cambridge University Press, Cambridge.

- IMRÉNYI ANDRÁS 2009. Generatív nyelvészet és szociolingvisztika. *Magyar Nyelv* 105: 50–62.
- KERTÉSZ ANDRÁS 2000. A kognitív nyelvészet szkeptikus dilemmája. *Magyar Nyelvőr* 124: 209–25.
- KISS JENŐ 1995. Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp.
- KISS JENŐ 2001. Nyelvek, nyelvváltozatok, nyelvjárások. In: Uő szerk., *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Bp., 23–56.
- KISS JENŐ 2008. A nyelvi változás – kutatói dilemmák. *Magyar Nyelv* 104: 257–74.
- KONTRA MIKLÓS 2003. Nyelvészeti megközelítésmódok. In: Uő szerk., *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Osiris Kiadó, Bp., 26–40.
- KONTRA MIKLÓS 2004. Lesley Milroy – Matthew Gordon, *Sociolinguistics: Method and Interpretation*. (Ismertetés.) *Magyar Nyelv* 100: 91–9.
- KÖLLER, WILHELM 1988. *Philosophie der Grammatik. Vom Sinn grammatischen Wissens*. J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart.
- LABOV, WILLIAM 1970/1979. The study of language in its social context. In: PRIDE, JOHN B. – HOLMES, JANET ed., *Sociolinguistics*. Penguin Books, Middlesex, 180–202.
- LADÁNYI MÁRIA – TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2008. Funkcionális nyelvészet. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 22: 17–58.
- LUCKMANN, THOMAS 1986. Soziologische Grenzen des Stilbegriffs. In: GUMBRECHT, HANS ULRICH – PFEIFFER, KARL LUDWIG Hrsg., *Stil. Geschichten und Funktionen eines kulturwissenschaftlichen Diskurselements*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 612–9.
- MILROY, LESLEY 1987/1990. *Observing and Analysing Natural Language. A Critical Account of Sociolinguistic Method*. Basil Blackwell, Oxford–Cambridge.
- MILROY, JAMES – MILROY, LESLEY 1998. Varieties and variation. In: COULMAS ed. 1998: 47–64.
- MILROY, LESLEY – GORDON, MATTHEW 2003. *Sociolinguistics: method and interpretation*. Blackwell Publishing, Oxford.
- NÉMETH T. ENIKŐ 2006. Pragmatika. In: KIEFER FERENC főszerk., *Magyar nyelv*. Akadémiai Kiadó, Bp., 222–61.
- PÉTER MIHÁLY 1976. Az irodalmi nyelv és a stilsztika kérdései a Prágai Nyelvészeti kör tanításában. *Nyelvtudományi Közlemények* 78: 409–16.
- RICKFORD, JOHN R. – MCNAIR-KNOX, FAYE 1994. Adrees- and Topic-Influenced Style Shift: A Quantitative Sociolinguistic Study. In: BIBER – FINEGAN ed. 1994: 235–76.
- SANDIG, BARBARA 1995. Tendenzen der linguistischen Stilforschung. In: STICKEL, GERHARD Hrsg., *Stilfragen*. Walter de Gruyter, Berlin – New York, 27–61.
- SPILLNER, BERND 1987. Style and register. In: AMMON, ULRICH – DITTMAR, NORBERT – MATTHEIER, KLAUS J. – TRUDGILL, PETER ed., *Sociolinguistics. An international handbook of the science of language and society*. Vol. 1. Walter de Gruyter, Berlin – New York, 273–85.
- SPOLSKY, BERNARD 2004. *Sociolinguistics*. Oxford University Press, Oxford.
- TAYLOR, JOHN R. 1989/1995. *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. Clarendon Press, Oxford.
- TÁTRAI SZILÁRD 2004. A kontextus fogalmáról. *Magyar Nyelvőr* 479–94.

- TÁTRAI SZILÁRD 2005. A nézőpont szerepe a narratív megértésben. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 21: 207–29.
- TÁTRAI SZILÁRD 2011. Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés. Tinta Könyvkiadó, Bp.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1995. A stílus diszkurzív elmélete felé. *Helikon* 41: 219–31.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2005. Funkcionális nyelvtan: elmélet és gyakorlat. *Magyar Nyelvőr* 348–62.
- TOLCSVAI NAGY, GÁBOR 2005. A cognitive theory of style. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- WARDHAUGH, RONALD 2005. Szociolingvisztika. Osiris Kiadó, Bp.
- WOLFRAM, WALT 1998. Dialect in society. In: COULMAS ed. 1998: 107–26.

About style definitions in sociolinguistics

This paper scrutinizes the various definitions of the notion of ‘style’ in sociolinguistics. In this examination, the vantage point is the Labovian notion of ‘contextual style’. The paper deals in detail with the definitions of style in the variationist paradigm, with the functionalist notion of ‘register’ as compared to the concept of style, with Bell’s model and with the approaches to style in Hudson’s and Coupland’s alternative sociolinguistic paradigms. As a result of this investigation, we recommend a comprehensive approach to style in sociolinguistics, one that is compatible with the functionalist approach to language.

Keywords: functional linguistics, contextual style, variational paradigm, register, audience design, referee design, item-based paradigm.

SIMON GÁBOR

A nyelvtörténeti adat: elvek, gyakorlat, lehetőségek*

A történeti mondatban kutatója számára valószínűleg a legfőbb hiány, hogy nincs, aki közölje vele: ezt így nem mondhatjuk.

(JAN TERJE FAARLUND)

1. „A magyar nyelv nagyszótára”-ban ekként szerepel az *adat* szó első jelentésének megadása: ‘valakinek, valaminek a megismeréséhez, jellemzéséhez, megvilágításához hozzásegítő, esetleg ilyen szándékkal közölt és nyilvántartott tény, információ, részlet, adalék’. A további jelentésmegadások sorában pedig többek között ez is olvasható: ‘(a tudományos nyelvben): valamely kísérlet, vizsgálat, mérés következtében megállapított, esetleg (mérő)műszerről leolvasott számszerű eredmény, tény’. A szó története alapján világos továbbá, hogy az etimológiája szerint eredendően ‘ami adott, ami van’ jelentésű szó a nyelvújítás korától létezik

* A cikk egy része elhangzott az MTA Nyelvtudományi Intézetében 2010. szeptember 30-án–október 1-jén rendezett „A nyelvtörténeti adat: érvény és értelmezés” című konferencián.